

SOCIÉTÉ DES SCIENCES HISTORIQUES ET PHILOLOGIQUES UKRAINIENNE
À PRAGUE.

**ПАМ'ЯТИ
ПРОФЕСОРА
ВАСИЛЯ БІДНОВА**

ПРАГА 1936

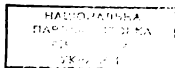
ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА В ПРАЗІ

С. С. С. С. С.

SOCIÉTÉ DES SCIENCES HISTORIQUES ET PHILOLOGIQUES UKRAINIENNE
À PRAGUE.

ПАМ'ЯТИ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ БІДНОВА

ЗАСІДАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА
В ПРАЗІ ДНЯ 30. КВІТНЯ 1935 РОКУ

ПРАГА 1936

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА В ПРАЗІ

Проф. В. О. БІДНОВ.

Рис. К. М. Антонович.

ПРОТОКОЛ Ч. 322.

Засідання Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі дня 30. квітня 1935 р.

Засідання присвячене пам'яті дійсного члена-фундатора Товариства, його першого секретаря (в р. р. 1923—1928), проф. В. О. Біднова, що почав у Варшаві 1. квітня 1935 р. Саля (ч. 135. Філософічного Факультету Карлового Університету) вкращена портретом Покійного.

Присутні: дійсні члени — проф. Д. Антонович, проф. др. А. Артюмович, проф. Л. Білецький, доц. др. С. Наріжний, доц. Г. Омельченко, проф. В. Салоський, проф. С. Сірополько, проф. Ф. Слюсаренко, доц. др. П. Феденко, проф. В. Щербаківський, проф. А. Яковлів, чл. — співробітник проф. М. Тимченко і 17 гостей.

Порядок засідання: 1) Вступне слово Голови Товариства, 2) Доповідь проф. Д. Дорошенка про життя й діяльність В. О. Біднова, 3) Доповідь доц. С. Наріжного про наукову працю В. О. Біднова.

Голова Товариства, проф. Д. Антонович, вітруючи о 16¹/₂ год. засідання, пригадав, що в цьому 12-му році існування Т-ва не один раз доводилося збиратися на жалібні засідання в правду смерті наших товаришів, але смерть В. О. Біднова — найжорсткіший удар за весь час. Біднов був перші роки головою пружиною в житті Товариства. Як перший секретар і скарбник Т-ва, він блискуче справився з завданнями і дав темп для життя й праці Т-ва; він налагодили його діяльність так, що й після відходу Біднова справи йшли заведеним порядком. Біднов установив звичай літографувати річні вітви Т-ва й роздавати їх членам. Він покривав в своїх коштів дефіцити Т-ва. Був активний член-референт, виступав в доповідях і в дискусіях. Свої реферати він дуже живо виголошував в пам'яті, бо в-за хороба очей не міг їх читати. Останній раз чули ми Василя Олексівича на 2. Укр. Наук. З'їзді, де він дав кілька цікавих і цікавих викладів.

Далі у своєму вступному слові проф. Д. Антонович, на тлі окремих моментів в житті й праці Біднова, накреслив характеристику Покійного, як людини й громадянина. Біднов мав вдачу радісну по самій натурі. Своє щастя він носив з собою. Доля була для нього мучкою. Обтяжений родиною, він мусів вибрати до 36 повних учительських років тяжке. Треба даватися, що в нього при цьому знаходився час і сила для наукової й громадської праці. Дуже добровачливий, Біднов мав властивість сплачувати добром за кривди. Як педагог, він був і строгий, і вбачливий. Його відношення в студентам були сердечними. Біднов радів успіхам тих, що хотіли працювати для науки.

Чому В. О. залишив Прагу й переїхав до Варшави? Цього мабуть і він сам не знав. Він не хотів переїздити, мав намір відмовитися, але від ватском новітніх обставин він мусів прийняти враначення. В. О. використовував кожну можливість, щоб приїхати до Праги, де він відпочивав душею за спокійною науковою працею.

Наше сьогоднішнє засідання первісно намічалось для вшанування 35 літньої наукової праці Біднова, відбуваємо його як жалібне. Покійний не бажав собі на похороні ні промов, ні вінок. Товариство має намір присвятити пам'яті В. О. Біднова спеціальне видання.

2) Через несподіване занедужання проф. Д. Дорошенка, друга точка порядку денного перенесена на одню в наступних засідань Т-ва (Доповідь проф. Д. Дорошенка була заслухана на засіданні Т-ва 4. червня 1935 р.; видрукована в цьому виданні ст. 5—11).

3) Доповідь доц. С. Наріжного про наукову працю В. О. Біднова (видрукована в цьому виданні, ст. 12—28).

На закінчення Голова Товариства прочитав вірш Ол. Стефановича, що його присутній на засіданні поет присвятив пам'яті В. О. Біднова.

О 18. год. засідання оголошене закритим.

ПАМ'ЯТИ ПРОФ. В. БІДНОВА.

*Який ущерб для рідної науки,
Що він погас, безвременно погас, —
Неспочивкі, невтомні його руки
Ще безліч праць лишили-би для нас!..
Весь — доброта: із горя, із розпукн
Не одного він врятував, спас... —
Оттак хвалить, уболівать словами,
В останній раз прощаючися з Вами?*

*Ні. — Як навік зачиниться труна
І хоче хрест рамена розпростерти,
Нехай одна говоре тишина. —
Єдино їй брентити біля смерти:
Дзвінка її напружена струна
І глас її у вічності нестертний
Тож не слова — убожество і тлін, —
А тілу опочилому поклін.*

Олекса Стефанович.

Дмитро Дорошенко.

Життя й громадська діяльність проф. В. О. Біднова.

Василь Олексівич Біднов був родом з степової України: з колишніх „Вольностей Війська Запорозького“, а за російських часів — Херсонщини. Там, в містечку Широкому Херсонського повіту, побачив він світ 2. січня 1874. року в семьї заможного селянина-хлібороба. Звідти походять і його письменницькі псевдоніми „В. Степовий“ та „В. Широчанський“. Складом свого населення м. Широке було чисто українське, і В. О-ча, можна сказати, від самої колиски оточувала українська народня стихія, хоч, авісна річ, не було тоді в цілому його оточенні національної свідомості, а школа й освіта були офіційальні, російські. Вчився В. О. зпочатку в Широчанській одноклясовій школі, потім у Херсонському „Духовному Учлищі“, й нарешті в Одеській Духовній Семинарії. Не знаємо, чому саме віддано його до духовних шкіл; мабуть тому, що вони були ближчі й доступніші для широчанського хлібороба. Вчився В. О. дуже добре, але як уже був у семинарії, то занедажував тяжко на віспу і мало не позбувся очей; довгий час майже нічого не бачив і ледве-ледве міг читати й писати.

Ще в духовній школі у Херсоні прокинулася в йому національна свідомість під впливом тодішнього „смотрителя“ школи М. О. Лашенка, батька пізніших українських діячів В. М. і Р. М. Лашенків. Ця свідомість скріпилася в ньому в Одесі, де він познайомився в старшими українськими діячами — М. Ф. Комаровям, Є. Х. Чикаленком та ин. Він частенько бував у семьї Чикаленків, куди привів його вперше його товариш, син священника села Перешорів о. Василя Лопатинського, що то про нього з такою симпатією згадує Є. Х. Чикаленко у своїх споминах.*) Пані Г. Є. Чикаленко-Келлер, згадуючи про це у своїх дуже цікавих споминах про знайомство з В. О. в Одесі, каже, що він дуже скоро зходився з дітьми, любив їх товариство, і дітя любила його.**)

Познайомившись з представниками одеської громади, В. О. виконував деякі доручення старших громадян, наприклад, поширював українські книжки по селах, і це було його першою школою просвітньої праці.

Одеську Духовну Семинарію скінчив В. О. весною 1896. р. в ступенм „студента“ і пішов аразу в народні вчителі. Два роки вчителював він у початкових школах міста Миколаєва на Херсонщині, а також викладав добровільно і безплатно в недільній школі для дорослих. В серпні 1898 р. вступив він до Київської Духовної Академії. Тут у Києві він познайомився з Ол. Гн. Лотоцьким, що тільки що скінчив Академію і разом з С. О. Липковським відігравав визначну роль серед української студентської молоді, а особливо в т. зв. Семинарській Громаді, що з неї вийшло стільки

*) Є. Х. Чикаленко, Спогади, ч. І. Львів, 1925. ст. 39 і 63—64.

**) Пам'яті В. О. Біднова, „Трауб“ 1935, ч. 28—29, ст. 6.

заслуження українських діячів. В. О. належав до цієї громади і разом з іншими її членами був у Ол. Я. Кониського. Це знайомство мало великий вплив на формування його національного світогляду. Безперечно Кониський залучив його до співробітництва в бібліографічному відділі „Записок Наукового Товариства імені Шевченка“ у Львові. У Києві В. О. і одружився з панною Любовію Євгеновою Жягмайлівною.

Скінчивши Академію, В. О. зразу попав до Астрахані: його, як державного стипендіата, призначено було без його згоди до Астраханської Духовної Семинарії викладати історію й „обличеніє“ (спростування) розколу й сектарства. Життя в далекій і брудній Астрахані було йому дуже немяле. Як сам В. О. писав у своїй автобіографічній записці, три речі робили для нього це життя непривним: „антипатія до навязаних йому дисциплін, шкідливий клімат та неукраїнське оточення“. На щастя, вже за рік вдалося з Астрахані вирватися: у вересні 1903. р. його переведено до Катеринославу на посаду помічника інспектора духовної семинарії і викладача цілої низки предметів (психології, історії філософії, гомілетики і навіть німецької мови). Лиш в квітні 1905. р. доручено йому викладати його власний предмет — загальну („громадянську“) історію.

У Катеринославі, коли до нього попав В. О., розвинувся вже помітний український рух. Тут зкупчилося чимало української інтелігенції, головне вчителів середніх шкіл і служачих в управлінні Катеринославської залізниці. Серед перших треба особливо згадати директора Комерційної Школи А. С. Сянявського, С. О. Липковського, С. М. Іванницького, серед других: М. О. Богуславського, М. Л. Кузьменка, Ів. М. Трубу, М. К. Ємця; в Катеринославі перебував відомий дослідник Запорожжя проф. Д. І. Яворницький, який став директором новоаснованого Музею запорожської старовини імені А. Поля. Навіть серед околиць поміщиків були люди, які діяльно піддержували український рух, напр. М. В. Биков або подружжя А. Ф. і Г. Я. Куличенки. Саме тоді наростає так званий визвольний рух перед першою революцією, а разом із тим дуже зросла і українська національна свідомість, та й не тільки серед міської інтелігенції: у Катеринославі вона захопила і широкі круги робітників місцевих великих заводів та пригородних селян. Як тільки вибухла революція в кінці 1905. р., катеринославські українці зараз же заложили товариство „Просвіта“, яке стало головним осередком українського життя на цілу околицю: тут відбувалися всякі сходина, читалися лекції, відбувалися концерти, вечірки і т. ин. Першим головою „Просвіти“ був С. О. Липковський, колишній товариш В. О.-ча по Академії, а тепер по вчителюванню в духовних школах у Катеринославі. Було засновано свій орган — тижневик „Добра Порада“. Великий успіх серед селян мала організована при участі місцевих українських діячів (В. Стромєнка, М. Стасюка, А. Сянявського, А. Куличенка та ин.) „Селянська Спілка“. Український рух перекинувся на ближчі до Катеринослава села, й там повстали філії „Просвіти“: в с. Амурі, Сурсько-Михайлівці, Мануйлівці, Лоцманській Кам'янці, Гупалівці, Перещепинії, Криничках і ин.

В. О. узяв дуже живу участь у цьому рухові. Був одним з фундаторів „Просвіти“, був її головою, писарем, членом ради. Читав прилюдні лекції з української історії. Їздив на українські політичні зібрання, напр. до Полтави, в червні 1905. р., де познайомився з Б. Грінченком, М. Дмитрієвим, В. Шеметом, С. Шелухиним. Пізніше належав до Катеринославської Громади ТУП-а.

Але після розпуску 2. Державної Думи в 1907 році почала все більше брати гору політична реакція, яка дуже відбилася й на українському рухові. Не тільки самі урядові репресії, але й певна втома, охолодження стали помічатися серед самого громадянства. Ослабло й життя катеринослав-

ської „Просвіти“. (в 1908-1909 роках). Епархіальне начальство В. О-ча в особі архієрея і ректора Семинарії почало налягати на нього, щоб він рішуче залишив свою українську діяльність, не вступав у „Просвіту“, не читав українських лекцій і т. п. Довелося скоритись, бо інакше прийшлося б розпрощатись із службою на Україні, або й взагалі з педагогічною діяльністю. За те з тим більшою енергією ваявся В. О. за наукову працю, розуміється на полі українознавства, спеціально — в обсягу історії Запорозжя і взагалі степової України. Мрією В. О-ча стає досягти професури в якійсь високій школі, щоб жити в більшому науковім осередку й не бути в такій залежності від свого „начальства“, як учителі середньої школи. В. О. стає секретарем катеринославської „Губерніяльної Ученої Архівної Комісії“ (товаришем голови й фактичним керівником Комісії був А. С. Синявський) й редактором її „Літопису“, де містилися праці виключно з місцевої історії, етнографії, мистецтва, і де сам В. О. умістив цілий ряд своїх розвідок і матеріалів. Він пильно береться студіювати місцеві архіви, які зберігали матеріали з історії останніх часів Запорозжя і нової колонізації степової України. Обтяжений педагогічною працею — крім семінарії В. О. викладав задля заробітку ще в деяких приватних гімназіях — він з великим напруженням уривав вільний час для своїх архівних занять, які були властиво його духовим одпочинком.

З 1909 р. українське життя в Катеринославі, спеціально діяльність „Просвіти“, починає знову оживати: до Катеринославу прибувають нові українські культурні сили (Н. М. і Д. І. Дорошенки, Є. С. Вировий, Ю. П. Павловський та інші), знову стають до активнішої праці місцеві діячі: серед них годиться згадати Г. Л. Денисенка, лікарку Н. С. Щоголеву, А. С. Гарькавцеву, А. Д. Ткаченкову (сестру Б. Д. Грінченка), інж. М. Нечипоренка, М. П. Хрінникову, Г. Г. Касяненко, М. Щукина. Головна праця „Просвіти“ переноситься на периферію міста, на заводи й на села, де відкриваються що-раз нові філії (городшами „Просвіти“ були філії в с. Мануйлівці й Дівиці). Серед селян і робітників появляются видатні культурно-національні діячі, як напр. голова Мануйлівської „Просвіти“ Хома Сторубель, голова дівської „Просвіти“ Павло Білецький, як Трифон Татарин, Трохля Митрус, Ларин, Петровський, Г. Даябенко та інші, які ведуть в повному контакті з головною „Просвітою“ в Катеринославі культурно-просвітню роботу в національному дусі. Це було можливо завдяки виїмковим обставинам катеринославського життя: доволі ліберальні особи на вищих адміністраційних посадах до губернатора включно, ряд впливових осіб з українськими симпатіями, відсутність спеціальної анти-української традиції, як наприклад у Києві (в Катеринославі навіть т. зв. чорносотенці не виступали проти українства вороже), а головно — дуже сприятливий ґрунт серед місцевого населення, яке зберегло ще вільний запорозжський дух, не було так прибите й припнжене, як в багатьох інших місцевостях України, і виявляло надзвичайну суголосність до української національної ідеї. По філіях „Просвіти“ дуже розвинувся український селянський театр (під керіванням Н. М. Дорошенкової), а Шевченкові роковини й літературно-концертові вечори справлялися в Катеринославі в таким високим художнім рівнем і так урочисто, як мабуть ніде в той час на Україні, за виїмком хіба Києва.

В. О. не міг зовсім вільно брати участь в отвєртих виступах української громади тих часів, але не переставав працювати в ТУП-і та в інших українських організаціях нелегального характеру. Він узяв дуже живу участь у заложеному в 1910. році двохтижневку „Дніпрові Хвилі“ (виходив до половини 1913 року під редакцією Д. Дорошенка, а від половини до кінця 1913. р. під редакцією В. О-ча). В той час усе більшу участь в

житті української громади Катеринослава починав брати дружина В. О-ча Любов Євгенівна — в „Просвіті“ і як талановита письменниця (писала під своїм дівочим прізвищем „Л. Жигмайло“ в „Дніпрових Хвилях“ і в місцевій українофільському напрямку російській газеті „Южная Заря“).

За часів перебування В. О. в Катеринославі його колишні професори в Київській Духовній Академії не забували свого учня і раз-у-раз виступали з проєктами дати йому якусь катедру в Академії (катедру нової історії, російської історії або археології). З такими внесеннями виступали В. В. Завітневич, Ф. І. Титов, М. І. Петров (відомий історик української літератури). В 1911 році професорська рада Академії значною більшістю голосів вибрала В. О-ча на доцента російської історії. Але Синод не затвердив цього обрання через донос одного з професорів тієї-ж Академії, що на доказ „неблагонадєжности“ В. О-ча надіслав до Синоду приватного листа В. О-ча українською мовою. Зміст листа був найневинніший, але мова аразжувала його українство.*) Сталося так, що в тому самому 1911 році історично-філологічний факультет Харківського Університету вибрав В. О-ча приват-доцентом церковної історії з тим, щоб він залишався у Катеринославі, міг приїждати що-тижня для викладів до Харькова. Але духовне начальство В. О-ча заборонило йому таке „совмістєтельство“ (очевидно, підклад був і тут політичної натури), а покинути семінарію за-для дуже малої доцентської платні й переїхати до дорожчого університетського міста, В. О., маючи вже доволі численну родину, не завважився.

Але ця невдача з професурою не пригнобила В. О-ча і не відбила, так би мовити, в його „охоти“ до науки. Він з прежньою енергією працює в архівах (в 1910 році він передав секретарські і редакторські обовязки по Архівній Комісії Д. Дорошенкові, щоб мати більше вільного часу для своїх наукових праць), бере участь у всеросійських археологічних віздах, де вступає з докладами, відгукується на кожне українське підприємство у себе, на Катеринославіщині, пише популярні брошури українською мовою.

Війна 1914. р., як і скрізь, загальмувала було українське життя в Катеринославі, але не припинила його зовсім. Хоча адміністрація закрила в кінці 1914. р. „Просвіту“, але діячі „Просвіти“ зорганізувались під фірмою філії місцевого „Научного Общества“ і продовжували свою діяльність. Так, в кінці 1914. р. Д. Дорошенко (уже приїздячи з Києва) читав українською мовою прилюдні лекції про Галичину, а в 1916. році про Івана Франка. Родина Біднових приймала найгарячішу участь в українських організаціях, викликаних потребами воєнного часу: в комітеті допомоги галицьким за-сланцям, в українській захоронці для дітей „біженців“ та ин.

Вибух революції 1917. р. поклав край усім перешкодам і заборонам, які гальмували українське життя, і воно вибухло в Катеринославі з такою ж стихійною силою як і скрізь. Не вважаючи, що на Катеринославіщині ґрунт був підготовлений для національного відродження може краще, як де, але робочих рук і тут не ставало. В. О. кинувся, можна сказати, у самий вир життя, не пхаючись, як звичайно, на перші місяці й не цураючись чорної буденної праці. Він сам каже зовсім вірно, що „мітінги, візди, збори, засідання, наради в Катеринославі не обходились без його участі“. В. О. редагує тижневик „Вісник Товариства „Просвіта“, редагує український відділ земської газети „Наше Життя“ 1917—1918 р. р., являється членом і головою українського педагогічного товариства, організатором і керівником укра-

*) Цим професором був, як згадує про це у своїх споминах Ол. Гн. Лотоцький, С. Голубєв, людина не без заслуг перед українською історією, але крайній реакціонер і хороблявий україножер. (Дєв. О. Лотоцького „Сторіюкя мивулого“ ч. I. Варшава, 1932, ст. 127.).

їнських педагогічних курсів Катеринославського повітового земства в 1917 р., виступав лектором історії України на курсах українознавства в Катеринославі, Олександрівському, Бердянську, Маріуполі й Луганську (1817.-18. р. р.), редагує цілу серію популярних книжок, видає кілька своїх власних.

Літом 1918. р., коли в Катеринославі засновано було приватний російський університет, ректор того університету, відомий історик Литовської Руської держави проф. М. Любавський, запросив В. О-ча викладати в ньому історію України — українською мовою. Але В. О-ча дожидала професорська діяльність вже в українському університеті: того ж 1918. року у вересні запрошено його на посаду екстраординарного професора історії Української Церкви на Історично-Філологічному Факультеті Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському. В жовтні В. О. покинув на завжди Катеринослав і переселився до Кам'янця.

В Кам'янці В. О. узяв живу участь не тільки в організації молодого університету, але й у місцевому громадському житті. Він стає членом кам'янської філії Українського Національного Союзу і навіть прийняв дуже активну участь в перебранні влади від губерніяльного старости Кісільова, коли в падолісті вибухло повстання проти гетьманського уряду, В. О. належав до Кам'янецької Громади партії соціалістів-федералістів. У січні 1919. р. при Кам'янецькому університеті засновано було богословський факультет, і В. О-ча вибрано його деканом. На цім становищу пробув В. О. аж до кінця 1920. р., себ то до того часу, коли він залишив Кам'янець, нездовзі потому опанований більшовиками. Як і в Катеринославі, взибала В. О-ча в Кам'янці передовсім культурно-просвітній праця. Він був обраний головою Українського Педагогічного Товариства і головою Кирило-Методіївського Брацтва, викладав на різних курсах, а в Університеті крім історії Української Церкви викладав іще загальний курс української історії на правничому й сільсько-господарському факультетах. Він брав живу участь в місцевій українській пресі, співробітничавши в газетах „Життя Поділля“, „Новий Шлях“, „Наше Слово“, „Робітничка Газета“ і в тижневику „Освіта“.

Два роки, які прожив В. О. в Кам'янці, були дуже бурхливі. Двічі захоплювали місто більшовики. Одного разу, захопивши його, вони заарештували В. О-ча разом з групою місцевої української інтелігенції. Саме на передодні евакуації Кам'янця більшовиками, коли вже зближалось українське військо, до тюрми, де сидів В. О., підіхав „грузовик“, навантажений озброєними більшовиками, які мали вимордувати всіх в'язнів, в тім числі В. О.—ча, проф. Л. Т. Білецького та інших. Але саме в цей жахливий момент наблизилися свої, і українська батарея під проводом сотника Чижівського так влучно обстріляла околиці тюрми, що влучила в грузовик з більшовиками, які розбіглися в паніці. В. О. і всі в'язні пережили страшні хвилини.

Вийшов В. О. з Кам'янця разом з частинами української армії, яка під натиском більшовиків відійшла за Збруч і була інтернована в Польщі у таборах. Разом з українськими вояками розділяв В. О. тяжке таборове життя, але й тут не покладав рук: він працює в освітніх і таборних організаціях в Ланцуті й Ченстохові (в Ланцуті був ректором Народного Університету в 1921. р.), пізніше в Тарнові, де бере живу участь в культурному житті української еміграції. Він живе, як і вся еміграція, у великих аліднях, одрізаний од сям'ї, яка залишилася на Україні. Разом із ним був тільки син Арсен, який в кінці 1921. р. вийшов до Праги, щоб учитись там у чеській високій школі технічній.

У вересні 1921. р. В. О-ча запрошено викладати історію церкви в Духовній Семинарії в Крем'янці на Волині. Поруч своїх педагогічних обов'язків,

В. О. редагує двотижневик „Православна Волинь“. Але у Кремяниці не знайшов В. О. спокою для культурно-просвітньої й наукової праці. У його зайшли непорозуміння з місцевою адміністрацією на ґрунті загострених в ті часи політичних відносин на Західній Волині, й весною 1922 року В. О. мусів покинути Кремянець. Але в той час існував вже у Празі Український Вільний Університет; літом того-ж 1922. р. В. О.-ча обрано на катедру історії Української Церкви на філософічному факультеті, й на осінь В. О. уже був у Празі. Розпочався новий період його скитального життя, може найприємніший для нього за весь час еміграції, зашмарений лише розлукою з сім'єю та особливо — трагічною смертю сина Арсена, вже укинченого інженера, який утонув в липні 1928. року, купаючись у Влтаві. З того часу дорога йому могила на Ольшанському цвинтарі у Празі стала місцем постійних, трохи не щоденних його відвідин. Коли згодом він виїхав до Варшави, то, відвідуючи Прагу, просто з двірця їхав на могилку, а відіаючи, складав їй свої останні перед двірцем відвідини.

У Празі міг віддатися В. О. більш менш спокійній науковій праці. Поза викладами в Укр. Університеті (а також один час в Господарській Українській Академії в Подєбрадах, де він викладав історію України), де він крім історії Укр. Церкви читав курси з історії Запорозжя й Степової України, виступав В. О. дуже охоче в „Товаристві української культури“, заснованому студентами українцями при його участі, працював над організацією „Музею Визвольної Боротьби України“, де був членом Управи. Але найулюбленішою для нього установою було наше Українське Історично-Філологічне Товариство. В. О. належав до тої групи фундаторів Товариства, що заложило його на своїх сходинах 30. травня 1923. р. у Празі (крім В. О., як відомо, до цієї групи належали професори П. Андрієвський, Д. Антонович, Д. Дорошенко, О. Колесса і В. Щербаківський). В. О.-ча обрано було секретарем Товариства, і він залишався ним увесь час до свого виїзду з Праги. Свої секретарські обов'язки виконував В. О. дуже пильно і, можна сказати, з любов'ю. Він ретельно записував протоколи наукових засідань, частенько виступав з докладами і, здається, не пропустив ні одного засідання. Пізніше, переїхавши до Варшави, В. О. живо цікавився всіма дрібницями з життя Товариства і завжди розпитував про нього в листах до своїх пражських приятелів.

Дуже любив В. О. працювати в бібліотеці Національного Музею в Празі, де знаходив найбільше книжок з свого фаху. В Празі написав він ряд розвідок, які публікував по наукових виданнях, а крім того велику силу статей і популярних нарисів, розкиданих по різних українських виданнях. У Празі В. О. стояв осторонь від політичного життя української еміграції, але тим заподадливіше працював він на культурно-просвітному полі.

На прикінці 1928. р. В. О.-ча було закликано до Варшави до новозаложенного при Варшавському Університеті Православного Богословського Студіума, і тут пробув він останніх 6 років свого життя.*) У Варшаві довелось В. О.-чу дуже напружено працювати: він мав багато викладових годин (йому доручено читати історію старої церкви й літургіку), та ще й довелось викладати польською мовою, яку В. О. мусів спеціально за-для того вивчати. Окрім викладів ніс В. О. обов'язки секретаря Комісії для перекладу на українську мову св. Письма і богослужбових книг при Українському Науковому Інституті. Для улюбленої праці на полі історії залишалося дуже мало часу. А проте В. О. уривав хвилинку, використовуючи головню ферію, і писав свої розвідки, головню з обсягу історіографії української церкви, містячи їх здебільшого на сторінках наукового органу Сту-

*) Вступний його вклад відбувся 1. березня 1929. р.

діюма „Ελπίς“. Останньої своєї праці про відомого історика церкви архієп. Філарета Гумілевського не довелося йому докінчити.

У Варшаві почував себе В. О. доволі самотно. З близьких собі людей мав він там коло себе тільки проф. Ол. Гн. Лотоцького і з ним одним, скільки знаю, піддержував частіші стосунки. Від громадського життя стояв осторонь і весь час віддавав викладам і науковій праці. Але в своїм слухачами-студентами зустрічався й по-за аудиторією дуже охоче, і вони бували частими гостями в його хаті, заходячи, щоб поспитати його поради що до якоїсь наукової праці, що-до книжок. В. О. любив студентську молодь, і вона любила його. Не раз приходив він (як і в Празі) їй на поміч і матеріально, але робив це дуже делікатно й так, щоб „права рука не знала, що робить ліва“.*), Більшістю своїх симпатій В. О. почував себе аваяанним а Прагою, до якої дуже авик аа шість років перебування в ній; там залишалися його близькі приятелі, там були бібліотеки, до яких він авик і в яких орієнтувався, як у себе в хаті, там була й дорога для нього синова могилка. Кожного літа їадив він на 2—3 місяці до Праги, а иноді удавалося йому приїхати туди й на Великдень. Дуже він журився, бувало, як потрапляв у такі літні місяці, коли бібліотека Національного Музею в Празі бувала авчинена, і він не міг у їй працювати.

Доля не поскупилася на тяжкі удари для В. О.-ча. Через свої українські переконання він не міг у свій час дістатись на катедру до високої школи й мусів віддати свої кращі сили на одноманітну, виснажуючу працю середньошкільного вчителя. Коротку добу відродження української державности, повну високого духового підйому і радісної праці, відпокутував він довгими роками поневіряння на чужині, серед авиднів і турбот емігрантського життя, в роадіції а сімєю. В 1928. році авзнав він страшного удару — смерті улюбленого сина, а ще два роки пізніше мусів прислухатись а ровбитим серцем до того, як у далекому Харькові судили його дружиню аа принадлежність до „Спілки вивавлення України“, а авластиво аа те, що вона була дружиною українського діяча-емігранта. Але всі ці удари долі не авомили його. Віра християнина піддержувала в ньому твердість духа, а праця для України, яка була змістом його життя, до кінця днів наповнювала всі його свля. Він був вірним сином свого народу і добрим патріотом своєї батьківщини. Це була людина чиста серцем, що начеб то під суворою аверхністю таїла в собі скарби високої любови до ближнього й до авеалів добра й справедливости. В усіх, хто його авав і з ним ближче авустрічався, його смерть викликала щирий аа ним жаль.

*) Про варшавський період життя В. О.-ча й про його відносини а студентами наавав дуже цікаві свогавд д. Б. Сакович, в якого він мешкав аа аватарі. Дав. „Трибуна“ 1935, чч. 36—38.

Симон Наріжний.

Наукова праця проф. В. О. Біднова.

Про бібліографію наукових праць проф. В. Біднова. Його перша наукова публікація. Магістерська дисертація й здобуття магістерського титулу. Коротке перебування в Астрахані й переїзд до Катеринослава. Перші роки праці в Катеринославі. Заняття в Ученій Архівній Комісії й місцевих архівах. Пошарення тематики дослідів в церковних справах і на історію Запорозжя та Степової України. Наукова праця В. О. Біднова на чужині. Перевага історіографічних тем. Його бібліографічні праці. Рецензії, критерії доцільності в них. Мемуарні твори. Праця над перекладом св. Письма. Біографічні нариси. Публікації в галузі української культури. Увага проф. Біднова до матеріалів для місцевої (областної) історії. Його участь в наукових товариствах і наукових конгресах. Деякі висновки про В. О. Біднова, як ученого й історика.

Повної бібліографії наукових праць проф. Василя Біднова ми не маємо. Найповніший список його наукових публікацій, видрукований в одній з книжок варшавського *'Ełmiz-a* (р. 1932, зш. 1—2. *Sprawozdanie*, ст. XLI—XLVI), містить 88 назв праць архівальних, з історії церкви, з історії Степової України, рецензій і т. д. Дещо, головню з праць виконаних на еміграції, наведено в звіті Українського В. Університету та в Бібліографічному покажчику наукових праць української еміграції, виданому з нагоди 2. Українського Наукового З'їзду. Ще дещо можемо знайти також в анкетних, життєписних і инш. записках самого проф. Біднова серед його справ в архіві Українського Університету в Празі. Але все це, навіть зібране до купи, не складе повного вичерпуючого списку наукових праць В. О. Біднова.

Василь Олексівич почав друкуватись на сторінках наукових органів ще р. 1900-го. З того часу він безастанно працював і безастанно публікував висліди своєї наукової праці. Починаючи з 1903 р., не було ні одного року, щоб він не опублікував чогось із своїх дослідів; звичайно ж появлялося по кільки його праць кожного року. Свої розвідки й матеріяли публікує він або окремими виданнями або в органах ріжних наукових установ, навіть в журналах і газетах. При цьому треба зазначити, що й у своїх популярніших — навіть майже публіцистичних — працях Біднов завжди лишається на строго науковому ґрунті й нерідко подає в цих працях дещо з своїх дослідів — увагу або посилку чи вказівку свіжо наукову. Серед численних публікацій Біднова дуже мало таких, що не підходять під поняття наукового твору. При складанні повної бібліографії наукових праць Покійного це треба мати на увазі, й повнабірувати все, що протягом трьох з половиною десятиліть друкував Біднов не лише під своїм власним прізвищем а також з підписами — В. Степовий, В. Широцький, В. Поперешній і инш. псевдонімами чи ініціалами, чи навіть і зовсім без підписів, як наприклад його гасла в Українській Загальній Енциклопедії, для якої він постачав матеріяли з історії Православної Церкви.

Друге. Говорячи про наукову працю В. О. Біднова треба мати на увазі й те, що не все з опрацьованого й навіть виготовленого до друку він опублікував. Так, в нашому Історично-Філологічному Товаристві за 12 літ його

існування Біднов подав більше 30 рефератів, але з них йому вдалося опублікувати лише половину. В рукописах з його праць, читаних і обговорених у Товаристві, лишилися студії про І. Котлярєвського, Г. Сковороду, М. Костомарова, Я. Новицького, П. Зуйченка, Д. Багалія, К. Шейковського й Ол. Русова, про „Мамаїв“, Київську Академію, Назви дніпрових порогів, Запорозький зимовник і кілька инш. Так само можна назвати ще деякі праці Біднова, реферовані ним у інших наукових товариствах, що також не були опубліковані. До таких же — фактично виголошених, але неопублікованих — праць належать і різнманітні університетські курси проф. В. О. Біднова. Мені, як мабуть і нікому з нас, ніколи не доводилось бачити, щоб Василь Олексівич викладав з написаного. Навіть коли він мав рукопис викладу вже переписаний на машині для друку, й тоді він виголошував його в пам'яті. Не знаю, чи готувався Біднов писемно до кожного викладу, але знаю, що деякі з викладів він мав написані, що для багатьох він випишував джерельні матеріали, для інших складив конспекта, чи щось подібне. Це все також треба мати на увазі при повному підсумованні наукової праці Біднова.

Крім того, у Біднова було не мало й таких праць, які він виготовляв прямо до друку, не перепускаючи їх через наукові засідання. Були в нього й такі праці, з яких він опублікував лише короткі нариси, або якісь популяризації, опрацьовуючи тему в основі для спеціального видання. Для прикладу пригадаю тут його складнішу працю над істориками Степової України, в якій він виготовив цілу серію більших нарисів. З них, як знаємо, опублікований лише один — про Аполлона Скальковського. Решта залишилася тим часом в рукописах. Про одного з цієї серії істориків — про Дм. Яворницького — Біднов опублікував з нагоди ювілею семидесятиліття цього історика Запорожжя пару популярніших статей — більшу в Літ.-Наук. Віснику (Львів, р. 1925, кн. XII, ст. 354—361), меншу в Студенському Віснику (Прага, р. 1925, ч. XI, ст. 1—3). В самому останньому часі він зібрав відомості про Гр. Надхіна. Про цього діяча, що полишив після себе кілька цікавих праць з історії Степової України, й про якого не залишилось майже ніяких відомостей, Біднов зібрався зробити виклад в нашому Товаристві. Не судилося... Отже й ця праця, як і багато інших, лишилася й не видрукованою й неопублікованою взагалі.

При підсумованні наукового доробка Покійного треба згадати й залишені ним праці в Катеринославі. Про них в одній своїй записці з 1922 р. він пише так: „Зібрав і підготував до друку багато історичних документів до історії Запорожжя в р. р. 1765—1775 (до 15 друк. аркушів). Розпочав працю про видатного діяча Степової України Катеринославського архієпископа Амвросія Серебрякова (1787—92) і зібрав багато матеріалу про колонізаційну діяльність Г. Потьомкіна. Все це лишилося в Катеринославі й напевно загинуло, разом з великою історичною бібліотекою, яка була соціалізована“.*)

Чи цей матеріал справді загинув, чи був лише „соціалізований“ і може зберігтись, й ще колись таки побачить світло денне, ми не знаємо, як не знав цього аж до самої смерті й сам покійний Біднов.

Перша наукова публікація з під пера Біднова вийшла р. 1900-го. Була це його рецензія на церковно-історичну працю Г. Я. Киприяновича (Історическій очерк православія, католичества и уни въ Бѣлоруссін и Литвѣ съ древнѣйшаго до настоящаго времени); ця рецензія вміщена в т. 33 За-

*) Справа проф. В. Біднова в архіві Українського Університету в Празі.

писок НТШ її підписана літерою К. Не знати напевно, яким способом дістався Біднов у цією рецензією на сторінки львівських Записок. Можна здогадуватися, що не обійшлося тут без участі Ол. Кониського, а яким Біднов зближився перед двома роками до смерті цього діяча.*)

Книжка Г. Киприяновича вийшла року 1899-го вже другим виданням; це досить солідний том на 250 ст. Біднов не тільки реценує саму працю Киприяновича, а подає критичні уваги також до рецензій, що перед тим уже появились на цю книжку в різних наукових органах. Цілу працю Киприяновича Біднов оцінює як неоригінальну й тенденційну, розбирає літературу, якою користався автор. Вагагалі, в цій першій рецензії — може ще не дуже сильний, може дещо підправлений редактором, бо Біднов в ній рішуче виявляє себе замало ортодоксальним як для студента Київської Духовної Академії, — але вже в цій першій рецензії анаходимо всі елементи, якими віданачаються і пізніші завжди ґрунтовні рецензії Біднова: стислий реферат змісту книги, критичні річеві зауваження, розгляд літератури предмету, бібліографічні зазначення й т. инш.

З цієї рецензії видно, що її автор був добре обізнаний а літературою предмету її може навіть сам працював над близькою темою. Це тим правдоподібніше, що кандидатська праця Біднова, яку він писав при закінченні Академії, була саме на тему про Православну Церкву в Польщі й Литві. Біднов закінчив повний курс Академії в липні 1902. р. з ступінню кандидата Богословія й а правом одержання магістерського титулу без нового устного іспиту, лише по переробці та обороні його кандидатської праці.**)

Переробка цієї кандидатської праці на магістерську дисертацію забрала в Біднова біля шости літ; правда, за цей час він викінчив і опублікував немало інших історичних праць, навіть далеких до його головної теми.

Магістерська дисертація Біднова про Православну Церкву в Польщі й Литві (по Volumina legum) складалася зі вступу й пяти розділів. Її предмет — історія юридичного стану Православної Церкви в Польсько-Литовській державі. В цій історії автор розвіжляє пять періодів — відси й поділ праці на пять розділів. Перший період а половини 14 століття до 1587. р.; другий розділ охоплює 45-літнє королювання в Польщі Жигмонта III, — це один а найтяжчих періодів у правному стані православно-руського населення Польщі; в третьому розділі автор освітлює правне становище православногo населення в часі 1632—1686 р. р.; четверта доба до 1787. р., і пята — після 1787. р.

Як свідчить проф. Ф. Титов,***) завдання автора — дослідити правний стан православно-руської церкви в Польщі — було дуже поважним. Особливістю українського (як і білоруського) життя в Польсько-Литовській державі було переслідування православногo населення в боку польського уряду й суспільства, так само як і боротьба українців за свою віру й народність. Насамперед треба було вяснити, де криється головне джерело цих переслідувань, що викликали а боку українців відпір і боротьбу. Тільки дехто а істориків признавав, що це джерело крялося в самому устрою Польсько-Литовської держави, в негативному ставленню польсько-литовського уряду до руського православногo населення в державі. Величезна ж більшість польських істориків, а за ними й російські, продовжували триматися того самого погляду, що панував ще в офіційних сферах Польщі XIV, XVII і XVIII в. в. Тоді на всі скарги православних до польського ко-

*) В. Біднов. Забутий діяч (Пам'яті О. Кониського). ЛНВ. 1925. кн. 7/8.

**) Тодзи Київської Духовної Академії. 1909. р., кн. II. Извлечение из Журналовъ Совѣта КДА, ст. 39—40.

***) В огляді на: п'язцю В. О. Біднова. Дяч. Журнал Ради Київської Духовної Академії, в Трудах за 1909. р., кн. II.

роля, як і на всі скарги православних депутатів на сеймах і соймках, — польський уряд звичайно відповідав, що йому про такі утиски й переслідування православних елементів нічого не відомо, та що в Польсько-Литовській державі, де кожному громадянину законами забезпечена повна свобода релігійна й інша, такі переслідування з боку держави просто неможливі. А як що ж українсько-білоруське населення держави й терпить якісь обмеження, то це результат взаємних суспільних відносин між різними групами й класами населення, й що в цих відносинах уряд не бере ніякої участі. Справді, коли стати на таку точку погляду, то доведеться погодитися, що в Польщі були ідеальні відношення з боку уряду й законодавства до православно-руського населення держави, а що всі скарги цього населення були лише результатом якогось непорозуміння, чи просто звичайним явищем для кожної держави з рівновіроісповідним населенням і т. п. На такий от точці погляду і стояла більшість церковних істориків до Біднова; навіть такий, як митр. Макарій (Булгаков), і той представив становище Православно-руської Церкви в Польсько-Литовській державі досить оптимістично.

Тому дуже важно було вяснити це питання на основі аналізи *Volumina legum*, як постанов вищого законодавчого органу в державі, — показати справжнє відношення законодавчої влади Польсько-Литовської держави до православно-руського населення цієї держави. Таку задачу і поставив собі Біднов у своїй магістерській дисертації.

Як лише названий критик у своїй офіційній рецензії, Біднов зрозумів це завдання „во всей его широтѣ и полнотѣ“. Справа в тому, що *Volumina legum*, зокрема ті соймові конституції, що мали якесь відношення до православного населення Польсько-Литовської держави, не були ізольовані від цілого ходу державного, політичного й громадського життя Польщі. Кожна з цих соймових конституцій підготовлялася й здійснювалася часом силами й засобами цілих поколінь, а поява їх у світ обумовлювалася загальним станом держави й відносинами серед населення. З другого ж боку кожна конституція мала вплив на пізніші події. От, з огляду на це, історик і мусить досліджувати *Volumina legum* не інакше, як в широкій перспективі загального ходу політичного й суспільного життя держави. І Біднов у своїй дисертації це дійсно так і робить. Кожну соймову конституцію він старався досліджувати в зв'язку з попереднім ходом державного життя Польщі, а янкили навіть і в зв'язку з політичними відносинами цієї останньої до інших сусідніх держав.

Доба його досліду — це час, що охоплює авід законів, відомих у науці під назвою *Volumina legum*. Цей кодекс польсько-литовського законодавства починається Вислицьким Статутом Каазіміра Великого (1347. р.) і закінчується постановами чотирьохлітнього сойму (1788—92), с. т. — охоплює більше 400-літ. Та Біднов в інтересах теми починає свій дослід ще з давніших часів.

Volumina legum містять лише основні закони; а в Польсько-Литовській державі на життя православного населення мали вплив не тільки соймові конституції, а також і ріжні т. зв. привилеї, що їх уряд щедро надавав окремим особам та цілим суспільним організаціям, і які часто були в протиріччі з основними законами держави. Крім того генеральні сойми в Польсько-Литовській державі попереджувалися провінційальними, що також мали значний вплив. І хоч привилеї та постанови цих провінційальних соймів і не ввійши в *Volumina legum*, але історик мусив їх використувати. І Біднов, справді, як це ствердили і його компетентні рецензенти, широко використав знайомство з актами, цілі серії пам'ятників, виданих ріжними російськими й польськими археографічними установами.

І на такій от повній джерельній базі він вичерпуючо освітив як становище Православної Церкви в Польщі й Литві, так і причини та перебіг боротьби православних за свої права в Польсько-Литовській державі.

Магістерська праця Біднова була закрена так широко, що одніа рецензентів в праводу окремих екскурсів зауважує: Автор ніби забуває, що він досліджує юридичне становище тільки самих православних елементів Польсько-Литовської держави, а не всіх взагалі так аваних дисидентів, а при тому тільки на основі *Volumina legum* а не на основі взагалі юридичних актів Польсько-Литовської держави.

В осени 1908. р. Рада Київської Духовної Академії розглядала вже прохання Біднова, з долученням 60-ти примірників його друкованої праці п. а. „Православная Церковь въ Польшѣ и Литвѣ (по *Volumina legum*)“, (ст. XVII + 511), щоб прийняти цю працю як магістерську дисертацію. Рада Академії заведення порядком ухвалила передати працю Біднова на рецензію ордин. проф. протоієрею Ф. Титову, а другого рецензента мав призначити преосвящений Ректор (який потім і призначив орд. проф. В. Завитневича). Було це на засіданні 9. IX. 1908. р. А майже через півроку, на засіданні 20. лютого 1909. р., Рада Академії заслухала докладний розбір і оцінку праці Біднова. Обидва офіційні рецензенти згідно висловилися, що Біднов вповні заслуговує гідности магістра богословія. Як бувало звичаєм в такого роду офіційних оцінках, рецензенти виявляють особливу настороженість до хиб автора і старано їх зазначають. Це саме бачимо і в рецензіях Титова та Завитневича. Але таких „недостатків“ в праці Біднова вони не могли вказати багато, та й ті, що зазначили, — здебільшого дуже дрібні.

Проф. Ф. Титов одверто признав, що вони цілком поповнюються багатьма солідними якостями праці. Дисертація п. Біднова — писав він в рецензі — є вислідом многолітньої дуже пильної праці. Автор „тщательно“ і з найбільшою повнотою вистудіював обширний науковий матеріал, необхідний для належного зроуміння й освітлення обраного предмету. В цьому відношенню — підкреслює Титов — помітна в автора ще така похвальна властивість в науковій праці. Студіюючи яексь питання і користуючись уже готовим науковим дослідом, автор не йде сліпо за друкими, а їх висновки перевіряє шляхом самостійного студіювання першоджерел. Про „міркування“ Біднова в цій праці Титов посвідчив, що вони відзначаються поважним характером і є вислідом самостійного, вдумливого дослідю.

Не менш похвально про науково-дослідницькі здібности молодого магістранта висловився й другий офіційний рецензент Академії, проф. В. Завитневич. Останній вказав на складність і різноманітність чинників, що впливали на стан досліджуемого Бідновим предмету — Православної Церкви в Польщі й Литві. Щоб ступінь і характер впливу — каже Завитневич — всіх цих таких різноманітних чинників дослідити й авести до такої органічної єдности, якою відзначається праця Біднова, для цього не досить лише вміння добувати науковий матеріал з чужих праць. Для цього потрібний організаторський талант, що є попутником справжньої наукової творчости.

Про солідність магістерської дисертації Біднова свідчать також і інші рецензі на неї, серед яких особливо ґрунтовною був розбір проф. К. В. Харламповича в Учен. Записках Казанського Університету (1912. р., № 3, ст. 1—17). Цю рецензію К. Харлампович написав з доручення Ученого Комітету при Св. Синоді. Проф. Харлампович признав працю Біднова вартою такої поважної нагороди, якою була в кол. Росії повна Макарієвська премія.

Рада Академії, на основі заслуханих рецензій, признала дисертацію Біднова задовольняючою для признання йому ступеня магістра богослов'я й призначила йому публічний колоквіум для захисту його дисертації. Цей колоквіум відбувся 12. березня 1909. р. в зібранні Ради Академії під головуванням ректора Єпископа Феодосія в присутності професорів, доцентів і інших навчителів Академії, в присутності покликаних гостей — навчителів і наставників київських духовно-шкільних установ, настоятелів і священників київських церков і декого з т. зв. любителів духовної освіти.

Офіційними опонентами Біднову були призначені обидва рецензенти його праці, Тятюв і Завитневич. На жаль в протоколах Академії про самий диспут не подано повніших відомостей, зазначено лише, що „після промови магістранта, містившої пояснення предмету й завдання його праці, були уваги (возраження) з боку офіційних опонентів... на які магістрант подав належні відповіді або пояснення.*)

Захист Бідновим його праці Рада Академії признала задовольняючим й ухвалила удостоїти Біднова ступінню магістра богослов'я, та подбати перед Св. Синодом про затвердження кандидата Біднова в цій степені; тодішній київський митрополит Флавіян своєю революцією 25. III. 1909. р. дав на це свою згоду і представив Біднова на затвердження Св. Синоду.

Св. Синод заслухав „отзів“ преосвященного варшавського Николая й затвердив Біднова магістром богослов'я, про що й вислав 22. травня свій Указ Академії, на основі якого Рада Академії в червні 1909. р. ухвалила виготовити Біднову диплом на ступінь магістра богослов'я. Так закінчилася справа з здобуттям магістерського титулу Біднова.

Протягом цих більше як шости років, що минули з часу закінчення ним Київської Духовної Академії, Біднов побував у Астрахані й звідти перенісся до Катеринославу. Тут в Духовній Семинарії він, крім церковних предметів, викладав ще й цілу низку світських, як „гражданська“ історія, психологія, філософія, німецька й старожи́дівська мови. В Катеринославі ж з перших літ Біднов глибоко вріс в тамошній ґрунт — зв'язався з місцевими науковими закладами й роковинув інтензивну дослідницьку працю в тамошніх архівах.

Але вже й перед тим, за недовгий час — всього рік! — свого перебування в Астрахані, він успів викінчити й видати дві розвідки: 1) Про відношення астраханських ієрархів до місцевої Духовної Семинарії (Астрахань, 1903, ст. 56) і 2) Про те, як астраханська Духовна Семинарія готувалася до аустричанина А. Гумбольдта (Астр., 1903, ст. 6).

Ціх астраханських видань Біднова, як і багатьох його праць, публікованих в Катеринославі, тут у Празі немає; тому й не можемо сказати, чи містять вони у собі якусь україніку, чи ні. Як що ні, то ці дві астраханські публікації з усього багатого літературного доріжку Біднова були б одиницями не-присвяченими українським темам. Все ж інше — отже майже в се ним написане — всі його книги, статті, огляди, рецензії, біографії, різні замітки й уваги — все це, хоч і публіковане здебільшого мовою російською, було присвячено українським темам і служило українській справі. І це не випадково! Українською минувиною і ріжними питаннями української історії Біднов займався не лише тому, що він походив, жив і працював на терені Степової України, як то нерідко було в нас з дослідниками місцевої історії — часом навіть не українцями з роду; Біднов займався протягом цілого життя проблемами україністики — і тільки

*) Труды Київської Духовної Академії 1909. р. Журнал Рад КДА, ст. 301.

ними! — не тільки тому, що це був його фах... Ні! В основі цілої наукової праці Біднова лежала, цю працю одухотворяла, її об'єднувала й направляла національно-українська теза. Чи візьмемо його велику дисертацію, що в ній він подає картини страждання українського народу від негараздів Польсько-Литовської держави й боротьбу українців за свої права; чи його численні статті й матеріали з історії заселення Степової України, в яких він так основно деградує заслуги російського уряду в колонізаційній справі на Україні; чи навіть його історіографічні нариси про чужих з походження істориків, що працювали в галузі української історії (як С. Голубев, Ф. Титов, М. Петров, В. Завитневич) — скрізь бачимо в Біднова одно: його наукова праця була про Україну й для України. Національно-українська теза в праці Біднова особливо яскраво виявилася з революцією 1917. р., коли представилася можливість працювати в рідній українській організації, рідною мовою й одверто для рідної справи.

Науково-дослідницьку працю в Катеринославі Біднов розпочав відразу ж по переїзді сюди з Астрахані р. 1903. Перші роки він провадить її виключно в галузі церковної історії. Вже в слідуючому 1904. р. окремим виданням появляється кілька праць Біднова, присвячених катеринославській Духовній Семинарії, що того року справляла свій столітній ювілей. З нагоди цього свята Біднов успів видати такі публікації: 1) Про столітній ювілей Катеринославської Духовної Семинарії (1804—1904), Кат. 1904, ст. 108; 2) Короткі історичні відомости про Катеринославську Духовну Семинарію, Кат. 1904., ст. 95; і дві менші — 3) Матеріали для історії Катеринославської Духовної Семинарії (Варці праць учнів 1830. р. — Вірші), Кат. 1904, ст. 11; і 4) Столітній ювілей існування архиврейського дому й Семинарії в Катеринославі, — Кат. 1904., ст. 16.

В слідуючому 1905. р. відбувався в Катеринославі XIII Археологічний З'їзд, на якому Біднов подав висліди своїх праць в архівах Катеринославської Духовної Консисторії й Самарської Пустинно-Николаївського монастиря. Ще через рік він видає окремою книжкою працю „З минулого Катеринославської Епархії“ (Кат., 1907, ст. 84).

В цих же роках, коли Біднов викінчував свою магістерську дисертацію він розпочинає й інтенсивну діяльність в Катеринославській Ученій Архівній Комісії, в органі якої він опублікував багато солідних розвідок і матеріалів. В різних томах Літопису цієї Комісії появились з під пера Біднова: 1) Матеріали для історії церковного устрою на Запорожжі (з архіву Катеринославської Духовної Консисторії) т. IV; 2) Листи Г. Потьомкіна і Г. Синельникова до архієпископа Н. Феотоки і листи самого Феотоки до протоєрея Свитодовича — т. V; 3) в VI томі Архівні Матеріали кінця 18. і початку 19. ст.; 4) у VIII томі опублікував Біднов ордер ки. Потьомкіна Катеринославській Кавеній Палаті 1788. р. й документи для історії Катеринославської Духовної Семинарії (1777—1813); 5) Нарешті в IX. томі Літопису появились його Матеріали до історії колонізації бушських запорозьких володінь.

Документальні матеріали до української історії, що їх Біднов у великому числі вдобував в місцевих архівах, він публікував не лише на сторінках Літопису Архівної Комісії. В 1905 році в Київській Старині появилось кілька його документів з 18. ст., а значно пініше — в 1914. р. в „Україні“ вдруковані його документи 1778—80. р. р. до історії Задунайської Січі.

Оцінюючи ці катеринославські праці Біднова, проф. Д. Дорошенко, свідчить, що „майже всі вони аложені на підставі архівних матеріалів. Проф. Біднов біля 15-ти років працював по архівах Катеринославського

губерніяльного правління (куди передано рештки січового архіву й т. зв. „гайдамацькі діла“), Архівної Комісії, Музея імені Поля та інш. губерніяльних і повітових архівів, і це зробило його — каже проф. Д. Дорошенко — поруч А. Скальковського, Г. Надхіна й П. Ефіменка одним з найкращих архівістів що до Запорозької Старовини... Проф. Біднов в найкращій формі представив документальний матеріял, добутого в архівах, дав ряд дуже цінних нарисів, які характеризують внутрішнє життя Запорожжя останніх його десятиліть, еволюцію земельної власности, торгівлі і взагалі економічних відносин на Запорожжю. Ці праці проф. Біднова багато в чому збивають традиційно-романтичний погляд на ніби то примитивність суспільної організації Запорожжя і його культурного та економічного життя**). В своїх працях з історії церкви проф. Біднов не обмежується викладом спеціально історії церковного життя, але подає цінний матеріял взагалі до історії просвіти й культурних відносин на Запорожжю й на його землях по зруйнуванню Січі.

Коли, й під впливом чого поширив Біднов тематику своїх дослідів з церковних справ і на історію Запорожжя та Степової України взагалі? Відповідаючи на це питання, треба мати на увазі, що вже в його дисертації про Православну Церкву в Польщі й Литві є немало екскурсів у чисто козацьку історію. Досліджуючи становище Православної Церкви в 16. й 17. ст. ст., Біднов мусив звернути увагу на велику роль українського козацтва в тодішніх церковних подіях. А пініше, досліджуючи різні церковні установи в Катеринославі й на Катеринославщині, Біднов постійно натикався на більший або менший зв'язок їх з минулим Запорожжя. Крім того, сама тамошня обстановка — повна запорозької історичности — не могла не захопити молодого дослідника-українця.

Вже в першій книзі Літопису Архівної Комісії публікує Біднов статтю про останнього Кошового Запорозького П. Кальницького, постать якого й сама по собі й у зв'язку з ліквідацією Січі Запорозької аж до останніх днів не переставала цікавити Покійного.

Та все ж у першому десятилітті своєї наукової праці Біднов ще дуже мало публікує з історії Степової України — і то більше самі матеріяли, ніж студії. В 1913. р. появляється його невеличка стаття про Запорозький зимовник; через рік він друкує окремою книжкою працю з історії бувших запорозьких старшин і козаків (ст. 47.); ще через рік так само окремим виданням появляється його книжка до історії самого міста Катеринослава (ст. 65.); а ще через рік топографічні відомості про Дніпрові пороги (ст. 76.) й деякі инш.

Виразної переваги набрала історія Степової України в наукових працях Біднова вже значно пініше, на чужині — тут у Празі. Але віддалений від запорозьких архівів, позбавлений своїх багатих вивисок і копій архівних актів, не маючи під рукою навіть своїх власних публікацій актового матеріялу, Біднов був тут дуже обмежений в своїх дослідницьких можливостях. Про нього, мабуть більше чим про будь якого иншого історика, можна сказати, що для нього перенесення з Катеринослава до Праги було справді переходом з архіву до бібліотеки. Він викінчує ще кілька студій з історії ідей Запорозької Січі (про січового архимандрита Володимира Сокальського, про „Атакування“ Запорозької Січі 1775. р.), але його увага направляється вже виразно в бік історіографічних тем. Він друкує цілу низку нарисів про дослідників Запорожжя — Ап. Скальковського, Дм. Яворницького, Анд. Кашенка, тощо. До цих же нарисів належить фак-

*) Справа проф. В. Біднова в архіві Українського Університету в Празі.

тячно й його студія в Працях нашого Товариства про „Устное повѣствованіе“ запорожці Коржа.

Для цієї праці Біднов мав певне завдання: викінчити критичні нариси про всіх істориків Степової України, як це він зробив про А. Скальковського. Оскільки йому вдалося це, не знати. Видавничі умови в тих роках, коля Біднов працював над цими темами, й видавничі можливості були такі обмежені й специфічні — такими вони, на жаль, залишаються й на сьогодні, — що про видання тих монографічних нарисів Біднова не можна було й думати. Пригадую, що Василь Олексієвич не раз із сумом про це говорив.

Поволі від таких праць перейшов Біднов і поза межі запорозької історіографії. Власне, ще в 1919. році появився його короткий нарис української історіографії, як poradник — що читати по історії України. Праця популярна викладом, але цілком наукова змістом. Це була фактично перша загальна українська історіографія написана українською мовою. Мала вона два видання — в Кам'янці Подільському і в Катеринославі.

Широке й докладне знання української історіографії виявив Біднов й у своїй довшій статті — реценсії на книгу проф. Д. Дорошенка „Огляд української історіографії“. Тут він висловив немало й оригінальних поглядів на окремі явища й питання нашої історіографії — поглядів, з яких видно, що він не тільки багато знав, а що він також багато питань переробив або передумав. Для прикладу загадаю дещо з його думок про „Історію Русов“, яка була предметом дискусії на минулому засіданні нашого Товариства.

Біднов критично поставився до спроби довести, що автором Історії Русов був Гр. А. Полетика. На його думку це питання дося вирішалося односторонньо й тенденційно. Біднов уважав конечно потрібним розсліди про Юрія Кониського — чи не міг він бути автором Історії Русов. Крім того, Біднов уважав потрібним і ревізію питання про впливи Історії Русов — сам він був тої думки, що ці впливи й значіння Історії Русов надто перебільшені (й на доказ цього наводив цілий ряд даних). Вагалі ж він висловився за необхідність нового критично-наукового досліду про походження та розповсюдження цього загадкового твору.

З інших загально-історіографічних праць Біднова треба назвати його нариси про Ол. М. Лазаревського (в ЛНВ, 1927. р., V, 59—72), В. Б. Антоновича (в Студенському Віснику, 1928, I, 1—6), дуже тепло написані некрологи В. Завитневича і Д. Щербаківського (в ЗНШТ, т. 149.), о. Євфимія Сіцинського (Книголюб, 1931, II) і деякі інші. Всі вони відзначаються стислістю, строгою річевістю і ґрунтовністю.

Навіть в своїх останніх працях з історії церкви Біднов виразно ухилється в сторону історіографічних тем, які він викінчує на основі життєписній та бібліографічній. Такими властиво є його численні монографічні нариси про діячів і істориків української церкви — протоієрея Степана Опатовича, проф. С. Голубева, К. Харламповича, Ад. Зерникава, єпископа Василя Богдашевського, проф. Василя Екземплярського, митрополита Макарія (Булгакова) і багатьох інших. Ці нариси Біднова з останніх літ його праці треба шукати в різних українських органах, як пражський „Книголюб“, волінський „Духовний Сіяч“, варшавський часопис „Елієс“ і інші. Написані вони здебільшого з нагоди смерти або якоїсь річниці тих діячів більш менш по одному плану: життя та літературно-наукова й громадсько-церковна діяльність діяча з повною бібліографією праць. Ці монографічні нариси Біднова, написані ним на основі документальних матеріалів і власного знайомства з життям та працею тих діячів, особливо ж бібліографічні додатки до них, вимагали від автора дуже великої праці. Для прикладу

згадаю тут, що в 1929 році Біднов опублікував на сторінках „Книголюб“ свою працю про акад. М. Петрова. В ній він між иншим подає бібліографічні відомості про 16 праць акад. М. Петрова, що стосуються історії Київської Академії й 46-ть його праць з історії українського письменства. Деякі з цих праць він навіть коротко реферує, до інших же аазначає рецензії. Ця праця Біднова цінна тим, що публікації акад. М. Петрова не втратили свого наукового значіння, а бібліографія його праць, зібрана лише в дуже незначній частині. Навіть в Записках Української Академії Наук, де в списках деяких членів і співробітників Академії перелічені навіть малюсінкі гаветні нотатки — в бібліографії праць М. Петрова, що був у складі найперших членів Академії, аазначено всього 37 назв. Наприкінці цього списку сказано: окрім того аа півстоліття своєї письменської праці акад. М. Петров видрукував безліч дрібніших статей і ааміток, споминів і т. д. та скласти тепер їх бібліографію непощастило... Не пощастило — аазуважує Біднов — очевадно тому, що ровшукати все, що написав акад. М. Петров, не так легко... І Біднов береться за тяжку, особливо в еміграційних обставинах, справу збирання бібліографічних матеріалів про наукову працю акад. М. Петрова, і робить це дуже сумлінно й з добрим вислідом.

Про акад. М. Петрова була це вже друга праця Біднова. Першу він опублікував на стор. ЛНВ ще р. 1924 з аагоди сорокаліття видання „Очерков истории украинской литературы XIX. в.“, де аазупинився й на оцінці цієї книги Петрова. На споріднену тему мав Біднов виклад і в нашому Товаристві, призначаючи ту свою студію для II тому „Праць Історично-Філологічного Товариства“.

В аазяку з монографіями Біднова про окремих істориків української церкви треба згадати й його інавгураційний виклад у Варшавському університеті про Дослідження церковної історії в православних країнах (був друкований на сторінках Духовного Сіяча й окремою брошурою). В цьому загальному синтетичному нарисі Біднов аазначає, що історія церкви православних народів розроблена ще слабо. Біднов подає огляд головніших праць з історії Православної церкви та про окремих визначніших істориків її в ріжних народах.

Дуже близько до бібліографічних праць Біднова підходять і його рецензії на ріжні, переважно історичні публікації.

Рецензії Біднова в бібліографічному списку його друкованих праць в часописі „Елітс“ є аазначено всього 12, але в дійсности їх аазначо більше, а як що ваяти на увагу ще й його рецензії ріжних дисертацій докторських (в Українському Університеті в Празі) й магістерських (у Варшавському Студіум) — то мусимо прианати, що Біднов, особливо протягом останнього десятиліття, аазцензував дуже багато праць. Деякі з його офіційних рецензій видруковані в „Елітс“-і, аазначна частина — і то переважно на видання Української Академії Наук — у львівському ЛНВ. Там аазнаходимо його рецензії на перший том Українського Археографічного Збірника, на книгу В. Кордта про чужоземних подорожніх по східній Європі, на Багаліву автобіографію, на листи В. Горленка до П. Мирного (вид. Е. Рудинської), на працю В. Перетця, а також на ріжні твори А. Кашенка, І. Огієнка, на „Славянську Книгу“ й т. д.

Рецензії Біднова довші, ніж звичайно в наші часи бувають рецензії та ще коли вони містяться в не-аазовсім фахових органах. Всі вони докладні й ґрунтовні, а головне річеві. В них немає ніякої передаявности: рецензент з приємністю підкреслює позитивні риси праці, але при тому докладно випишує ріжні пропуски, хибні методологічні, хронологічні, бібліографічні, фактичні й друкарські.

В рецензіях Біднова особливої уваги заслуговує критерій доцільності, що його він прикладає до окремих публікацій. Звичайно, він скрізь і у всьому дуже вравливий на наукові хиби й промахи автора. Але при тому він не кожну працю осуджує однаково рігоровано лише з погляду цих хиб. Він звертає увагу ще й на громадське значіння публікації в тому часі, коли вона появилася. Для прикладу агадаю тут хоча б його рецензію на працю проф. І. Огівнка про Українську Культуру. Всупереч давнішим неприхильним рецензіям М. Жученка і Д. Щербаківського, що осуджували цю книжку виключно з наукового становища, Біднов бере працю проф. Огівнка в оборону й зазначає, що праця подібного роду має велике значіння „для справи національного виховання“. Він признає її за популярну, не вільну від багатьох помилок, але тям не менше дуже корисну публікацію. Те ж саме бачимо і в інших його рецензіях — на праці А. Кащенко й деякі Д. Яворницького.

Твори А. Кащенко також викликали гостру критику в пресі, але розходилися в десятках тисяч примірників й пробуджували національну свідомість широких мас. Багато селян і представників селянської інтелігенції стали свідомими українцями саме завдяки історичним оповіданням А. Кащенко. „Його писання — каже Біднов — не дивлячись на всю їх примітивність, разом з популярною історією України Миколи Аркаса, найбільше причинилися до розвитку національної свідомости серед нашого селянства та робітництва на Великій Україні і під цим оглядом вони матимуть велике значіння ще довгий час, бо поки що не маємо нічого ліпшого“. (ЛНВ, 1923, VII, ст. 234.)

Так само і що до Яворницького, Біднов підкреслює не лише наукову сторону його праці (не вільну само собою від дефектів), а також і дуже важну діяльність Яворницького для пробудження національної української свідомости.

Дещо про погляди Біднова містять в собі й його рецензія на правьку „Славянскую книгу“ (в ЛНВ, 1926, I). В цій рецензії Біднов довше зупиняється на статті О. Саліковського про „Українську пресу“, й виявляє себе добрим знавцем цієї справи — зазначає Саліковському неточності й ремствує, чому той свою статтю написав по російському, коли „Славянская Книга“ містить і по українському.

Окремо треба агадати про мемуарні праці Біднова. До таких належать його спомини про Адр. Кащенко (ЛНВ, 1923, VI), про акад. М. Петрова (ЛНВ, 1924, XI), про О. Кониського (ЛНВ, 1925, 7/8), про Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському (ЛНВ, 1928, XI й XII), а також і ціла низка статей Біднова про різних українських діячів, а якими йому доводилось працювати, й про різні культурні підприємства, в яких йому доводилося брати участь.

Свої спогади про Ол. Кониського Біднов написав з нагоди 25 років смерті цього діяча. Він характеризує Кониського, як видатну людину, невтомного працівника української ідеї. Говорить про відношення Кониського до різних справ та осіб (напр. до Драгоманова), про хворобу та смерть Кониського. Біднов був два роки знайомий з Кониським у Києві. Завдяки Кониському він увійшов до складу нелегальної української семинарської громади, що складалася з кількох десятків київських семинаристів, мала добру бібліотеку й була під сильним впливом Кониського. Завданням цих принагідних спогадів Біднова, як він каже, є викликати спогади тих, хто довше й більше знав Кониського, щоби вони написали свої спогади.

Не знати кого конкретно тут мав на увазі Біднов, але адається, що ніхто в цих роках своїх спогадів про Кониського (крім, хіба, одного проф. О. Лотоцького) не видрукував.

Багато цікавого розповідає Біднов і в своїх коротких спогадах про А. Кашенка. Про цього дуже популярного й впливового письменника було багато рецензій і пара ювілейних статей — і тільки Біднов на основі власного знайомства подає повніші відомості про життя, освіту, погляди та працю Кашенка. При тому він освітлює багато моментів з життя XIX і поч. XX століття — про окремих осіб та тодішні культурні підприємства, — як Комісія народніх читань, Просвіта, Українське Видавництво в Катеринославі й т. д. Востаннє Біднов бачився з Кашенком в 1918 році, коли той уже був тяжко хорий. Автор розповідає, як Кашенка покинула його друга жінка-московка, якій він передав право на видання своїх творів; яку він терпів нужду, й як його доглядали учні аж до смерті († 29. III. 1921. р.).

Ще більший інтерес представляють спогади Біднова про Кам'янець-Подільський Державний Український Університет, де Біднов був професором і деканом. Ці спогади появились в зв'язку з засіданням нашого Товариства, присвяченим десятиліттю новозаснованих українських університетів — в Кам'янці-Подільському та Полтаві. Здається, що ця публікація Біднова чия не одинока більша згадка, що містять в собі більше фактичних даних про Кам'янецький Університет, його заснування, відкриття, склад, працю, обставини, відносини, окремих діячів і нарешті дещо автобіографічного для самого Біднова.

Про одного з діячів Кам'янець-Подільського Університету, астронома Олександра Оленича, Біднов пізніше написав ще окремо свій спогад — статтю (ЛНВ., 1931, I).

В зв'язку з Кам'янець-Подільським періодом життя й праці Біднова в й його участь в Комісії перекладу Біблії на українську мову. Про це Біднов згадує року 1931. на сторінках „Книголюба“ (1931, I). Ця Комісія була заснована при Міністерстві Ісповідань, а потім працювала при Богословському факультеті Кам'янець-Подільського Університету, під керівництвом декана цього факультету проф. В. Біднова. Комісія провадила працю колективно і з досить значними результатами. Мова цього перекладу, для якого використовувалися самі різноязичні тексти Біблії, значно відрізняється й від мови перекладу Куліша-Пулюя, й від мови перекладу П. Морачевського. Комісія старалась близько придержуватися грецького оригіналу й передавати його живою українською мовою. Переклад цієї Комісії „Діяній Св. Апостолів“ мав увійти до 5-го тому Записок Кам'янець-Подільського Університету. Але умови праці в університетській друкарні та політичні події тих часів не дали змоги випустити цей 5. том університетських Записок. Так що книга Діяній Апостольських у перекладі тої Комісії й не побачила світ, бо незабрушуровані аркуші її українського тексту загинули, коли большевики в листопаді 1920. р. окупували Кам'янець. Біднову пощастило зберегти лише два коректурних примірники, з яких він пізніше передав один П. — о. Табинському, учасникові цього перекладу, а другий аберігав у себе.

Справою перекладу Св. Письма на українську мову Біднов займався довгий час. Він цікавився історією цієї справи (про це свідчать його історичні студії з р. 1927 п. з. „П. Куліш і його переклад Св. Письма“ в Книголюбі й Дух. Сіячі), й пізніше працював в перекладній комісії у Варшаві, якої був членом-секретарем.

З інших культурних установ, у яких Біднов брав участь, і про які він писав, — це перш за все наше Історично-Філологічне Товариство, і т. зв. „Ліга Української Культури“, з якою напочатку була веднана діяльність Біднова в Празі.

Опублікував він також і кілька цінних ювілейних біографічних нарисів про своїх сучасників і співробітників з оглядом їх наукової діяльності.

З таких праць Біднова згадаю його статтю про „Сорок літ праці акад. С. Смоль-Стоцького“ (ЛНВ, 1926, III), про проф. Дмитра Антоновича з нагоди його п'ятидесятиліття (ЛНВ, 1927, XI), про проф. О. О. Ейхельмана (з нагоди 50 літ його наукової діяльності, Діло, 1925, 263/4) і деякі інші.

Окремо треба згадати кілька публікацій Біднова в галузі української культури й письменства. Деякими питаннями з цих галузів Біднов цікавився здавна. Ще в Катеринославі він друкував статті про М. Ф. Комарова, І. Котляревського й Шевченка; пізніше його захоплювали справи церковні, зв'язані з розмосковленням Православної церкви на Україні й її автокефалією; на чужині вже він одночасно з своїми працями з історії української церкви та Запорожжя випускає й такі науково-опрацьовані публікації як „Перші роки літературної діяльності С. Петлюри“, „Праці акад. М. Петрова з історії українського письменства“, реценсія на Перетцеві „Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы 16—17 в. в.“

Також в своїх університетських викладах він присвячував багато уваги культурно-національному рухові українському XVI—XVII ст. ст. і особливо полемічній літературі тих часів, а в самому останньому році свого життя викінчив для „Української Культури“ (подебрядське видання) нарис про школу й освіту на Україні. В тому ж виданні поміщено й другий його загальний нарис про українську церкву.

Це були, здається, останні наукові праці Біднова, публікації яких він ще дочекався.

В науковій праці над дослідженням минулого України Біднов надавав дуже великого значіння розробленню й використанню рідкомагічних місцевих матеріалів. Виросши науково в провінції, в Катеринославі, окріпши за працею в місцевих архівах й місцевій Архівній Комісії, провівши за нею півтора десятиліття, він вповні розумів значіння цих матеріалів, і знав їм цінну, особливо для місцевої (чи областної) історії.

У багатьох з нас ще в пам'яті його виклад в Історичній Підсекції 2-го Українського Наукового З'їзду „Про дослідження місцевої (обласної) історії“, в якому він підкреслював велике значіння таких видань, як Губерніяльні та Епархіяльні Відомості, ріжні праці й публікації статистичних комітетів, губерніяльних архівних комісій і ріжних церковно-археологічних комітетів... В тому викладі він говорив про необхідність використання всіх цих матеріалів і згадував для прикладу тих наших істориків, що використовували їх для своїх праць — як Д. Багалій, арх. Гавриїл (Рованов) і инш. Теж саме дуже докладно підкреслював він і раніше, ще в 1924. р., в своїй ґрунтовній реценсії на книгу проф. Д. Дорошенка (Огляд української історіографії), а також і в інших своїх працях, особливо присвячених місцевим українським історикам — Дм. Яворницькому, Ап. Скальковському і т. д.

Біднов не належав до тих учених, що свою наукову працю провадять ізольовано, келейним способом, і дають потім уже готовий продукт її в публікаціях. Біднов — мабуть таки від самого початку — провадив свої наукові заняття в організації, в контакті з іншими дослідниками. В Катеринославі це була Учена Архівна Комісія, вірніше окремі її члени. В Кам'янці-Подільському — Історично-Філологічне Товариство й деякі Комісії (як наприклад Комісія перекладу Святого Письма на українську мову), пізніше, в Празі було це головне наше Історично-Філологічне Товариство, а також і деякі інші. Майже все, що в 20. р. р. друкував, над чим працював Біднов було ним подане в тій чи иншій формі на засіданнях Тоба-

риства. Варшавські відносини, тамошня організація наукової праці, після Праги, Біднова не задовольняла. Він хотів і там завести пражські форми (заснувати Історично-Філологічне Товариство), але деякі специфічні умови перешкодили цьому.

Говорячи про наукові організації, до яких належав Покійний, мусимо агадати, що ще з 1906. р. був він дійсним членом такої поважної установи, як Церковно-Історичне і Археологічне Товариство при Київській Духовній Академії. В річних справозданнях цього Товариства, що публікувалися в Трудах Київської Духовної Академії, постійно можна зустрінути агадки про В. О. Біднова. Останній, перш за все, справно вносив за себе членську вкладку в сумі 5. руб., і, крім того, постійно надсилав Товариству, або нові публікації, або ж новоанайдені музейні речі. Напр. в авіті цього Товариства за 1908. р. зазначено, що від Біднова з Катеринославу одержано 3 бронзові позолочені бляхи з зображенням герба... знайдені в Нікополі в 20-ти верстах від бувшої Січи Запорозької; і ще польський шостак з року 1626.

Був Біднов ще почесним членом Музею імени Поля в Катеринославі, Українського Наукового Товариства в Києві, Наукового Товариства імени Шевченка у Львові й багатьох інших.

Не дурався Біднов і наукових конгресів. Ще до війни брав він участь в Археологічних З'їздах. На основі Трудів цих З'їздів і з'їздових протоколів можна встановити, що Біднов був депутатом Катеринославської Архівної Комісії на XIII Археологічному з'їзді, що відбувався р. 1905. в Катеринославі. Цьому З'їздові Катеринославська Архівна Комісія присвятила II том свого Літопису а працями Біднова. На самому ж З'їзді Біднов мав два виклади: 1) Про архів Самарського Пустинно-Николаївського монастиря й 2) Про архів Катеринославської Духовної Консисторії — обидва на відділі археографії й архівознавства. Як видно з протоколів XIII Археологічного З'їзду, Голова відділу підкреслив дуже великий інтерес докладу Біднова, а проф. Д. Я. Самоквасов навіть запропонував зборам висловити референтові подяку за його „серьезное описаніе архива монастыря, имѣющаго значеніе для мѣстной исторіи**). А в обговоренню другого реферату забирає слово П. М. Добровольський і Д. П. Мілер. Добровольський вказав на значіння реферату Біднова, „як першої спроби опису консисторських архівів“ і звернув увагу на цінність цих архівів взагалі. Відділ археографії й архівознавства XIII з'їзду в наслідок цього ухвалив клопотатися перед Св. Синодом в справі відкриття широкого доступу в архіви духовних консисторій; а почесний голова Відділу Л. М. Савелов, на основі цього реферату Біднова, запропонував XIII З'їзду знову клопотатися про реформу архівної справи в Росії. І справді, як видно з протоколів, Рада XIII Археологічного З'їзду ухвалила звернутися до міністра внутрішніх справ про прискорення архівної реформи й до Св. Синоду про полегшення світським вченим доступу до архівів духовних консисторій.**)

Крім XIII, брав участь Біднов ще й у XV Археологічному З'їзді у Новгороді 1911. р., на якому він не виголошував докладів, але виступав у дискусіях.

Піаніше, на еміграції вже, Біднов брав чинну участь не лише в обох Українських Наукових З'їздах у Празі, а також і в з'їздах міжнародніх: в першому З'їзді Етнографів і Географів Славянських, на Міжнародньому З'їзді Бібліологічному р. 1926 в Празі був він делегатом Української Го-

*) Труды XIII Археологического Съезда. Т. II. Протоколы — ст. 234.

**) Ibid., ст. 245.

виключно історичними принципами. Ніде й ніколи не піддається він спокусі піднятися до такої вишини, коли реальна історична дійсність викривається вже імлюю, і коли фантазія вільно може креслити псевдоісторичні схеми, ідучи за соціальними, політичними, чи якимось іншими уподобаннями історика. Цього в праці Біднова ніде не має. Для цього він був за великий реаліст. І саме це, як здається, забезпечить його історичним працям наукову тривалість.

Список научных публикаций проф. В. О. Біднова.

- Отношение Астраханских Иерархов к мѣстной Духовной Семинаріи. Астрахань, 1903 г., ст. 56.
- Какъ Астраханская Духовная Семинарія готовилась къ встрѣчѣ А. Гумбольдта. Астрахань 1903 г., ст. 6.
- Столѣтній юбилей существованія Архіерейскаго Дома и Семинаріи въ Екатеринославѣ. *Екатери. Епарх. Вѣдом.* 1904, № 23, ст. 685—700 і окремо, Катеринослав, 1904., ст. 16.
- Столѣтній юбилей Екатеринославской Духовной Семинаріи (1804.—1904.). Катеринослав, 1904., ст. 108.
- Краткія историческія свѣдѣнія объ Екатеринославской Духовной Семинаріи. Катеринослав, 1904 г., ст. 95.
- Матеріалы для исторіи Екатеринославской Духовной Семинаріи. Образцы учебначескихъ сочиненій 1830 года (Вирши). Катеринослав, 1904., ст. 11.
- Послѣдній кошевой Запорожья П. Калышевскій. *Лѣтопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссіи*, т. I, ст. 18—32.
- Рождественскій Александръ (Некрологъ). *Екатеринославскія Епархіальныя Вѣдомости*, 1905 г., ч. 4. ст. 13—14.
- Нѣсколько документовъ XVIII ст. *Кіевская Старина*, 1905 г., ч. 10.
- Краткія свѣдѣнія объ Архивѣ Самарскаго Пустинно-Николаевскаго Монастыря. Доклады на XIII Археологическому Зѣданію, р. 1905. в Катеринославѣ. „Труды“ того Зѣданія, т. II.
- Свѣдѣнія объ Архивѣ Екатеринославской Духовной Консисторіи (Документы XVIII в.). Доклады на XIII Археологическому Зѣданію. „Труды“ того Зѣданія, т. II.
- Письмо Полтавскаго Полковника Андрея Горленка къ Кіевскому Митрополиту Тимофею Щербачику. *Кіевская Старина*, 1906 г., ч. 3/4.
- Письмо генеральнаго обованя Семена Васильевича Кочубея къ Митрополиту Кіевскому. *Кіевская Старина*, 1906 г., ч. 3/4.
- Изъ прошлаго Екатеринославской Епархіи. Катеринослав, 1907 ст. 84.
- Матеріалы для исторіи церковнаго устройства на Запорожьѣ (Изъ Архива Екатеринославской Духовной Консисторіи). *Лѣтопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссіи*, т. IV, ст. 31—121.
- Перенесеніе Архіерейской Кафедры изъ Новомаргорода въ Катеринославъ (Страница изъ прошлаго Екатеринославской Епархіи). *Лѣтопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссіи*, т. IV, ст. 273—314.
- Рождественскій Александръ (Некрологъ). *Лѣтопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссіи*, т. IV, ст. 367—368.
- Православная Церковь въ Польшѣ и Литвѣ (по Volumina Legum). Катеринослав, 1908 г., ст. XVII + 511.
- Письма кн. Г. А. Потемкина и Правителя Екатеринославскаго Намѣстничества І. М. Сивильникова Архіепископу Никифору Феотокки. *Лѣтопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссіи*, т. V, ст. 112—114.
- Два письма Архіепископа Никифора Феотокки Елизаветградскому Протоіерею Дим. Саводовичу. *Лѣтопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссіи*, т. V, ст. 130—132.
- Изъ Архивныхъ матеріаловъ (Документы конца XVIII и начала XIX в.). *Лѣтопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссіи*, кн. VI, ст. 198—215.
- Яковскій Яковъ (Некрологъ). *Лѣтопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссіи*, кн. VI, ст. 366—367.
- Преосвященный Феодосій, епископъ Екатеринославскій и Таганрогскій и его труды по исторіи Екатеринославщины. Катеринослав, 1910 г., ст. 24.
- Новый періодъ въ исторіи Екатеринославской епархіи *Екат. Епарх. Вѣдом.* 1911, № 14, ст. 341—347.
- Къ перемѣщенію преосвященнѣйшаго Симеона изъ Екатеринославской епархіи въ Самарскую, *ibidem* № 30, ст. 742—744.
- Послѣдніе дни пребыванія преосв. Симеона въ Катеринославѣ, *ibid.*, № 31, ст. 781—820.
- Къ характеристикѣ мѣстныхъ литературныхъ нравовъ (С. А. Никитинъ и его „Екатеринославская Старина“). Катеринослав, 1913 г., ст. 24.
- Про запорожскій змовникъ. *Дніпрові Хвилі*, 1913 г., ч. 1, ст. 10—13.
- Відношення нашего громадянства до памяти Т. Г. Шевченка. *Дніпрові Хвилі*, 1913 г., ч. 5, ст. 72—75.
- М. Ф. Комаров (Некрологъ). *Дніпрові Хвилі*, 1913 г., ч. 15—16, ст. 237—240.
- Іван Котляревскій. (З приводу 75 роковин його смерти). *Дніпрові Хвилі*, 1913 г., ч. 4. ст. 23—24, ст. 338—342.

- Пам'яті Г. А. Залюбовського. *Дніпрові Хвилі*, 1913, ч. 2, ст. 17—21
- Майбутній Шевченківський ювілей. *Дніпрові Хвилі*, 1913, ч. 18 ст. 267—269.
- Засідання Катеринославської Архівної Комісії. *Дніпрові Хвилі*, 1913, ч. 19-20, ст. 301—302.
- Яковъ Новицкій в его труды по исторіи и этнографіи Екатиринославцины. *Лѣтопись Екатиринославской Ученой Архивной Комисіи*, т. VIII, ст. 1—8.
- Документи для исторіи Екатиринославской Духовной Семинаріи (1777—1813). *Лѣтопись Екатиринославской Ученой Архивной Комисіи*, т. VIII.
- Ордера кн. Потемкина Екатиринославской Казенной Палатѣ 1788 года. *Лѣтопись Екатиринославской Ученой Архивной Комисіи*, т. VIII.
- До исторіи Задунайской Січі (Документи 1778—1780 р.). *Україна*, Київ, 1914 р., кн. III, ст. 73—94.
- Матеріали для исторіи колонизація бывших запорожских владѣній. *Лѣтопись Екатиринославской Ученой Архивной Комисіи*, т. IX, ст. 168—215.
- Свясокъ іерарховъ Екатиринославской Епархіи (съ указаніемъ литературы). Катеринослав, 1915 р., ст. 21.
- Къ исторіи бывшихъ запорожскихъ старшинъ в козаковъ. Катеринослав, 1915 р., ст. 47.
- Посѣщеніе Катеринослава особами царской фамиліи. (Стрелячка въ исторіи города Катеринослава). Катеринослав, 1917 р., ст. 65.
- Двѣрловъ порогъ. Топографічні відомости. Катеринослав, 1919 р., ст. 76.
- Що читати по исторіі України. Кам'янець-Подільський, 1919 р., с. 48. Друге видання в Катеринославі 1920 р., ст. 47.
- Т. Шевченко та сарава українизації церква. *Наш Шлях* 1920, № 49.
- Сарава розмосквлення богослуження Православної Церкви. *Релігійно-Науковий Вістник*, 1921 р., ч. I, ст. 1—12.
- Церковна сарава на Україні. Тарнів, 1921 р., ст. 47.
- Дбайно про автокефалію своєї церкви. *Релігійно-Науковий Вістник*, 1922 р., ч. 4/5, ст. 2—17.
- Коронування Богдана Хмельницького та Івана Вогоського. *Релігійно-Науковий Вістник*, 1923 р., ч. ч. 11/12, ст. 28—31.
- Спомини про Адріана Кашенка. *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1923 р., ч. 7, ст. 229—237.
- Нова праця з обсягу української історіографії (Проф. Д. Дорошенко — Огляд української історіографії. Прага, 1923 р.). *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1924 р., ч. 3/4, ст. 292—307.
- Спогади про Мик. Петрова (З нагоди сорокових роковин видання його „Очерков исторіи украинской литературы XIX в.“). *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1924 р., ч. 11, ст. 125—137.
- „Устие повествование запорожца Н. Л. Коржа“ та його походження й значіння. *Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі*, т. I, 1925 р., ст. 38—63 і окремо.
- Аполон Скальковський, як історик Степової України. *Науковий Ювілейний Збірник Українського Університету в Празі, присвячений п. Президентові ЧСР, Т. Г. Масарикові*, т. I, 1925 р., ст. 291—356, і окремо.
- Наші товариства. I. „Українське Історично-Філологічне Товариство в Празі“. „Трилюб“, Париж, 1925 р., ч. 8, ст. 9—13.
- Забутий діяч (Пам'яті О. Конського). *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1925 р., ч. 7/8, ст. 294—298.
- „Атакування“ Січі Запорозької 1775 р. *Літературно - Науковий Вістник*, Львів, 1925 р., ч. 9, ст. 51—70.
- Дмитро Еварицький (1855 — 26 жовтня — 1925). *Студенський Вісник*. Прага, 1925., ч. 11, ст. 1—3.
- Дмитро Еварицький (З нагоди семидесяти літ його народження). *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1925, ч. 12, ст. 354—361.
- Проф. О. О. Ейхельман (З нагоди 50-літнього ювілею наукової діяльності). *Діло*, Львів, 1925 р., ч. ч. 263 і 264.
- Сорок літ наукової праці акад. С. Сяль-Стоцького. *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1926., ч. 3, ст. 256—258.
- Ліга Української Культури. „Трилюб“, Париж, 1926 р., ч. 31, ст. 9—12.
- Січовий Архивариат Володимир Сокальський в народній пам'яті та освітленню історичних джерел. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*, Львів, т. 147, ст. 81—102 і окремо.
- З історії громадських аніків на Україні. *Записки Української Господарської Академії в ЧСР*, Подєбрал, 1927 р., т. I, ст. 78—96 і відбитки.
- Релігійні видання на Україні в 1917—1919 роках. *Книголюб*, Прага, 1927., кн. I, ст. 38—43.
- П. Куліш і його переклад св. Письма. *Книголюб*, Прага, 1927 р., кн. II, ст. 1—10.

- Олександр Лазаревський (З нагоди 25-літньої річниці його смерті). *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1927 р., ч. 5, ст. 49—62 і окремо.
- Дмитро Антонович (1877 — 15. XI. — 1927). *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1927 р., ч. 11, ст. 236—269.
- Життя й наукова діяльність проф. В. Б. Антоновича. *Студенський Вісник*, Прага, 1928 р., ч. 1, ст. 1—6.
- Даніло Щербаківський (Некролог). *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*, Львів, 1928 р., т. 149, ст. 211—218.
- Володимир Заватневич (Некролог). *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*, Львів, 1928 р., т. 149, ст. 218—221.
- Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському. *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1928 р., ч. 11, ст. 233—240; ч. 12, ст. 325—333.
- Праці акад. Мик. Петрова в історії українського письменства. *Книголюб*, Прага, 1929 р., кн. I—II, ст. 1—18.
- Перші роки літературної діяльності Свм. Петлюри (1902—1907). *Тризуб*, Паризь, 1929 р., ч. 22, ст. 12—18 і окремо.
- З минулого. Протоіерей Степан Опаатович та його „Оповідання з св. Пасажія“ *Духовний Січ*, Кремянець, 1929 р., ч. 31.32.
- Християнська доброчинність. (Історичні відомості). *На пам'ять о першому п'ятилітні Митрополитального Благотворительного Общества в Варшаві*. 1929 р., ст. 14—19.
- Праці проф. Ст. Голубева в історії України. *Книголюб*, Прага, 1930 р., кн. I, ст. 1—23.
- Проф. Катвської Духовної Академії Ст. Т. Голубев (в нагоди десятих роковин його смерті). *Духовний Січ*, Кремянець, 1930., ч. 12—14.
- Український астроном Олександр Аленич (1890—1923). *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1931 р., ч. 1 ст. 80—85.
- Однa з спроб перекладу Біблії на українську мову. *Книголюб*, Прага, 1931 р., кн. I, ст. 1—9.
- Бібліографічна діяльність о. Бєфимія Сіциньського. *Книголюб*, Прага, 1931 р., кн. II, ст. 53—77.
- Відношення громадянства до пам'яті Шевченка. *Тризуб*, Паризь, 1931 р., ч. II, ст. 4—11.
- П. Кулаш і його переклад св. Письма. *Духовний Січ*, Кремянець, 1931 р. ч. 5.6.
- Дослідження церковної історії в православних країнах. *Духовний Січ*, Кремянець, 1931 р., ч. ч. 8—10. і окремо.
- Давони (Короткі історичні відомості). *'Ελληνίς*, Варшава, 1931 р., кн. V, ст. 96—117 і окремо.
- Волинь в обороні Православної Церкви в XVI—XVII ст. *За соборність*, 1932 р., ч. I, ст. 12—18.
- Московський митрополит Макарій (Булгаков). *'Ελληνίς*, Варшава, 1932 р., кн. 1/2 ст. 222—273 і окремо.
- К. В. Харламович (1870—1932) *'Ελληνίς*, кн. II, ст. 106—119, Варшава, 1933 р., і окремо.
- Przeowiazaczenyj Episkop Wasilij Bohdaszewski. Wasilij Piłcz Ekzemplarski (Wspomnienia ros'miertne). *'Ελληνίς*, Варшава, 1933 р., і окремо.
- Українське Товариство Historyczno-Filologiczne w Pradze (1923—1933), *Białetyń Polski-Ukrainński*, 1933, № 8 ст. 6—7.
- Адам Зерняков і його догматичні трактати. *'Ελληνίς*, Варшава, 1934 р., і окремо.
- Школа й освіта на Україні. *Українська культура. Збірник лекцій за редакцією проф. Дм. Антоновича*. Подбразд, 1934 р., ст. 16—38.
- Українська Церква. *Українська культура. Збірник лекцій за редакцією проф. Дм. Антоновича*. Подбразд, 1934 р., ст. 129—142.
- Шкільництво. Історія школи до XIX в. *Українська Загальна Енциклопедія*, т. III, Україна, ст. 841—848.
- Церква. Православна церква. *Українська Загальна Енциклопедія*, т. III, Україна, ст. 914—925.
- Гроші. Княжа й козацька доба. *Українська Загальна Енциклопедія*, т. III, Україна, ст. 996.
- Michał Gruszewski *Pszeglad Współczesny*, 1935, № 1, ст. 134—146.

РЕЦЕНЗІІ.

- Кипріянович, Г. И. „Историческій очеркъ православія католичества в уаіа въ Бѣлоруссіи в Лѣтѣ съ древнѣйшаго до настоящаго времени“. 2-ое изд. Вильно, 1899, XV+288. *Записки НТШ*, Львів, 1900 р., т. 33, ст. 8—10.
- Еварницькій, Д. „Матеріали до біографіі Т. Г. Шевченка“ Катеринослав ст. 47. *Рада*, Київ, 1909 р., ч. 194.
- Заваски Українського Наукового Товариства в Київі. кн. X. *Дніпрові Хвилі*, Катеринослав, 1913 р., ч. 7 ст. 110—111.
- Проф. Д. И. Багалій. Очерки изъ русской исторіи. Т. 2-ой. Матеріали в статью по исторіи Слободской Украины. Харьковъ, 1912, ст. 2—374. *Дніпрові Хвилі*. Катеринослав, 1913 р., ч. 8, ст. 130—131.
- Антонович, Вол. Бесіда про козацькі часи на Україні. Друге видання, Чернівці, 1912 р., ст. XXIV—232. *Дніпрові Хвилі*, Катеринослав, 1913 р., ч. 10, ст. 174—175.
- Брежнев Сергій Я. Свієць боротьба і контрастів. Спроба літературної біографіі і характеристики Івана Франка. Київ, 1913 р., ст. 208. *Дніпрові Хвилі*, Катеринослав, 1913 р., ч. 21—22, ст. 325—326.
- И. Ф. Павловскій. Очеркъ дѣятельности малороссійскаго генераль-губернатора, князя А. Б. Куракина (1802—1808). Полтава 1914. *Дніпрові Хвилі*, 1913. ч. 23—24, ст. 349—350.
- Свята Служба Божа св. Отця Нашою Іоанна Злотоустого новою українською. Львів, 1922 р. *Православна Воля*, Кремянець, 1922 р., ч. 4.
- А. Кашенко. Мандрірка на Дніпрові пороги. *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1923 р., I, ст. 86—87.
- А. Кашенко. Оповідання про Славне Військо Запорозьське Нззове. *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1923 р., II, ст. 82—86.
- І. Огієнко. Українська Культура. *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1923 р., III. Славянская книга. Прага. 1925, IX. *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1926, I, ст. 92—94.
- Український Археологічний Збірник. Київ, т. I. *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1927 р., III, ст. 279—284.
- В. Кордт. Чужоземні подорожні по Східній Европі до 1700. р. *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1927 р., IX, ст. 89—91.
- Акад. Д. Багалій. Автобіографія. Київ, 1927 р., ст. 170. *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1928 р., IX, ст. 93—94.
- Бвг. Рудякська. Листи Василя Горленка до Панаса Марного. *Літературно-Науковий Вістник*, Львів, 1929 р., X, ст. 187—189.
- Перетц, В. Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI—XVII вв. Ленинград, 1928, ст. 234. 'Елліс', Варшава, 1930 р., кн. V, ст. 186—189.

